

למצאה, ולו גם יהיה המקום בור־מלח נעכר וצורב — שירה שהיא תעודה לכותבה ותעודה לדורה כאחד.

צ. ק.

עיוני מקרא

בשדה הבקורת העברית ספרו של יעקב בהט הוא תופעה יוצאת־דופן במידה מרובה. אמנם העיונים הכלולים בספר אינם מתפר־סמים בו פירסום ראשון, לפי שכבר התפר־סמו בשעתם בבמות שונות, אבל ריכוזם הוא המדגיש את החידוש. לפנינו מבקר שאינו מבקש למצוא פורקן לרגשות של מי שניסה להיות אמן ונכשל, כדוגמת רבים מן העושים בבקורת העברית, אלא כל השתדלותו למען היצירה עצמה: להאירה ולתתה כשלמות חדשה לקורא. לאותו קורא „נבחר“ המוזכר בדברי יעקב שטיינברג, שהובאו בראש הספר כמוטו.

שמו של הספר, „עיוני מקרא“, בא ללמד על דרכו של מחברו בבקורת: „העיון האנליטי המבאר ביצירת פרוזה“. מסה בשם זה פותחת את הספר ומראה את שיטתו — שיטת בקורת שעיקרה יציאה מתוך הטקסט עצמו עם הכרח־ההשלכה מתוך ידיעת ספ־רות העולם וחקר הספרות. תפקידו של העיון האנליטי־המבאר הוא „להגיע למהותה של היצירה המתבארת, לפענחה ולגלותה על כל חלקיה ועל שלמותה כאחת, כלומר: להביא את החוויה האסתטית, הנוצרת ספונטאנית בעקבות קריאה, לתודעה, ולהרים את ההתרשמות האסתטית להכרה אסתטית“ (ע' 9).

תשעה עיונים מקדיש המחבר לש״י עגנון: המטפחת, בדמי ימיה, הרופא וגרושתו, תהי־לה, והיה העקוב למישור, האדונית והרוכל, ראש־השנה ושב־תשובה, החולם הסנטימנ־טלי, והנה, קריאה בעיונים הללו מגלה לקורא צעד־צעד את דמותו של הסופר עגנון: סופר מודרני, החי את תקופתו, הן בחיותו אותה ממש והן ברצותו לברוח ממנה. היחס המעוות של מבקרים דילטנטים ושל מחזורים שלמים של תלמידי בתי־

עצמית, כגון: „מביט רחוב בעין תמהור־נית / באיש אשר ביתו הלך / והוא עירום לחושך וציגה...“ ואפילו: „עוד לא היתה דלות כדלותי. / אפילו כותל אין לי למצ־חי“ („ביתי משנות העמידה“, ע"ע 32/3), וכיוצא בכך גם בשיר „כל העולמות“ (ע"ע 106/7), מקום שהמחבר מעיד על עצמו כי „על שרצה בכל העולמות / ולא משך ידו מהבליהם — / חייכם / שאין לו עולם. ובין הכיסאות / יושב לו משתומם.“ קפיצה אחת, קלה, תביאנו מעצבות־היחיד הלזו אל הקינה המאופקת, המדודה, על הפסד הערכים, על „אבדן המשקל“ הקיבוצי, בשיר אחר, מוזיקלי עד מאד, הקרוי „רחף“ (ע"ע 48/9):

והדברים היו אובדי־משקל. / והקלילות עברה במחנה — / בשורת־איום מאופק מחושל; / — / — / האיש שלא שאל לא נענה / אך משקלו פחת, ולא נפל / אל תהומו — — /
סיומו:

...ולא היה כוכב הופך מפל, / רק רחף אי־יתכלה היה היה / והדברים היו / אובדי־משקל.

זהו ספר שניפרים בו חטאים לא מעט — כגון אותו הפרז בחמלה־העצמית המגיע, שוב ושוב, כדי בקשת־רחמים ממש (ר') ביידוד בשירים „פח“, „קבורה“, „ועוד“, „מכתב לבעל כלב“ וכיו"ב), וכגון הדבקות המופלגת במקצב אלתרמני ובמליצה אלתר־מנית, כתום שנים רבות כליכך („ופתיל ופתיל וחרס חרס / קורות העם / שבים לחיות“ — נוסח זה ממש ר' בע' 61), וכגון אותה נטייה, שקשה להשתחרר ממנה כנראה, לדבר בעד הרבים ובשמים אפילו תוך כדי בעיטה־לכאורה בחיובים חברתיים, אך עם כל אלה הרי זו שירתו של אדם החותר לדלות את אמיתו ממקום אשר שם ידמה

* יחיאל מר: מלוא חפניים רוח; ספריית פועלים/שירה, 1962; 143 עמ'.

לארכך ולרחבן של כמה וכמה יצירות, תוך הסתייעות בהשכלות מן הספרות הכללית להבנתן של תופעות. בעיקרו של דבר זהו דיון בפרספקטיבה של החלום, שהוא מומס חשוב בסיפורת המודרנית בכלל. בדבריו על תפיסת המוות והחיים נראה לנו ניתוח השווה בתפיסתם של עגנון ושל ר. מ. רילקה — תפיסת אחדותם של המוות ושל החיים וצמיחתם ההדדית זה מתוכו של זה. דמיון בין שני היוצרים קיים גם ביחסם להפנמת החיים ולבדידות, שאצל עגנון הוא מתבטא ב„עידו ועינים“, בכללו של דבר זוהי מסה המביאתנו במגע עם עולמותיה הנסתרים של יצירת עגנון ובכך היא מעניקה לנו חוויה עמוקה.

מהדשים ומוסיפים העיונים ב„תהילה“ וב„ה אדונית והרוכל“. לעומת זאת, הדיון ב„המט פחת“, אף שאינו נופל משאר העיונים, ועל אף שראה המחבר לתתו בראש עיוניו כעין

ספר תיכונים (ועל־תיכונים) לסופר עגנון מקורו רק באי־הבנתה של עובדה עקרונית זו ובאי־דיעתה.

הקורא את העיון ב„והיה העקוב למישור“ — מן היצירות המוקדמות של עגנון — נוכח לראות, בסיועו של הניתוח, איך מתפתח הגיבור — „מן הטיפוסי אל האופי, מן האסון אל הטראגי ומן הדתי אל החילוני“, למרות הרקע העייתי המובהק (והמטעה) והדגשת המסורת הדתית, ימצא עומד בפני פרובלמטיקה אנושית שאינה שייכת כהוא־ זה לנאטורליסטיקה המוגדרת של המנדלאיות בספרות העברית. אבל יעקב בהט אינו מתעלם גם מאספקט מדאיג שביצירת עגנון: תיקונים מאוחרים של הסופר, הבאים מתוך חרדתו של „חוזר בתשובה“ והורסים את כל המערכת האורגנית של הסיפור.

העיון ב„בדמי ימיה“ מעלה לפנינו את הציר הנצחי של יצירת עגנון: „במסותרים תבכה נפשה מפני גווה“ — אשה אוהבת שנמסרה לכסף (מינץ) ומתוך שאינה מוצאת את השלמות, והקונסטיטוציה החברתית אינה מניחה לה חריגה בפועל, היא מתה בדמי־ימיה וממיתה עמה בכך (מיתה רוחנית) את בעלה, את אהוב־נפשה (דוק: אהוב נפשה!) ואת בתה.

סיפור „הרופא וגרושתו“ מתגלה לפנינו בכל חריפותו הנוקבת, המודרנית, חסרת־הפשרות. כאן אין הסופר דחוק עצמו לרקע רחוק ומסווה בו את הבעייתיות של היצירה, אלא דן הוא במערכת הנפשית של בני־דורנו על רקע עולמם החברתי ומבקר בחריפות את המנטאליות האנושית של „אנשים מודרניים“, „הגרועים מכל מחזיקי־נושנות“. מפחינת דרכה ומיצויה נראה שזו אחת המסות המעורלות ביותר שבספר.

למישור אחר שייך העיון „החולם הסנטי־מנטלי“, שאם אמנם דן הוא ב„ספר המע־שים“ וב„עידו ועינים“, הריהו, לאמתו של דבר, דיון במוטיבים שרשיים להבנת עגנון,

* יעקב בהט: ש״י עגנון וח' הזו, עיוני מקרא; הוצאת „יובל“ חיפה, תשכ״ב; 268 עמ'.

ספרים חדשים!

י. ל. פרץ ויצירתו

מונוגרפיה מאת ש. ניגר

הערכות מאת: נ. סוקולוב, י. קלוזנר,
פ. לחובר, י. פיימן, י. גרינבוים,
ג. שופמן.

חומר רב ומעניין על פרץ האיש
הסופר ועל יצירתו לכל גילוייה.

המחיר 5.90 ל"י

*

חשפנו את יריחו

מאת קתלין קניון

ספר ארכיאולוגיה מרתק ותרומה חשר
בה ביותר להבנת ההיסטוריה של
ארץ־ישראל.

המחיר 7.25 ל"י

הוצאת דביר

עליו" (ע' 77); כלומר — התכונה של היות סובייקט היא יחסית, מדע־החברה מניחים את התחום ההיסטורי כנתון, מדעי ההיסטוריה — את התחום הביולוגי כנתון, וכן הלאה, עד ליסוד האיראציונלי האחרון שאין להגדירו כסובייקט. נמצא שאין הסובייקט בהיסטוריה אלא פרי של יחס בין פונקציות בכל שיכבה, ועל כן הוא מופיע כקטיגוריה יחסית בלבד.

בדיון בדבר הכרה ואחריות בהיסטוריה מוצגת דעתו של ישעיה ברלין, שעיקרה הוא „הגידוד בין תפיסה היסטורית כוללת, שהיא ביסודו של דבר תפיסה לא־פרסונלית של התמורות ההיסטוריות, לבין תפיסה של אחריות אישית, שהיא תפיסה פרסונלית של התהליך ההיסטורי" (ע' 85). התפיסה המדעית של ההיסטוריה, ביחוד בנוסחה המארקסיסטית, הופכת גורם מעריך של ההיסטוריה עצמה. דווקא היציאה מן ההנחה הראציונלית של מדע מביאה לידי טרמיניזם בהיסטוריה; ואילו האדם, שמהותו כבעל־תבונה אינה מסתברת תומם בתהליך ההיסטורי, הופך עבד בשם אותה תכונה יסודית אשר מפוחה ראה עצמו זכאי לחירותו.

סיכום הטענות נגד הראייה של התפיסות הכוללניות הוא שאין הן מבחינות כי אין ההיסטוריה עושה את האדם בעל־תבונה, אלא בעל־תבונה הוא בכוח עצמו (ע"ע 9—88). דעה זו של ברלין עולה בקנה אחד עם ראייתו השיטתית של רוטנשטרייך את מעמדו של האדם כערך שאינו ניתן להפחתה. הוויתור על מישור הערכים מביא לשיעבוד האדם במשטר בו המנהיג האחד הופך ערך מכוון ונושא האחיות, ואילו הוויתור על מישור העובדות, או הנסיון לראות במישור ההתרחשות העובדתית משום כפיפות למשא־לה ההיסטורית־הטרמיניסטית העוטה אצטלה של מדעיות (או משיחיות) — ויתור זה משעבד את האדם לאידיאה ולמשטר המגלם את האידיאה האחת. אלו הן הבחינות העקרוניות של הפאשיזם מצד אחד ושל המשטר הבולשביסטי מצד שני. שאלה אחרת היא אם אין גם ערכו של היחיד עשוי לשמש שלט אידיאלי בידי משטר המקפח אותו.

פתיחה, נראה כי במידה רבה אינו שייך למכלול זה. אמנם העיונים הם תוצאת נסיון־הוראה של מחברם, ואולי טבעי הדבר שכמפקח־ספרות הוא מבקש לכוון את כוחות ההוראה בארץ לתת דעתם על האספקט הדידאקטי שהגשת עגנון, אבל יותר מדי נראה הדיון פראקטי־מיניורני, ויפה היה עושה המחבר אילו עיבדו והתאימו לרוח הכללית של ספרו.

הזו נמדד בספר בחמש מסות: בקץ הימים, הדרשה, שלולית גנוזה, אדם מישאל, חתן דמים. כל העיונים מחדשים, ולציון מיוחד ראוי „חתן דמים".

בסיכום: זהו ספר שבלי ספק יעורר חוויה והנאה אצל אוהבי ספרות, יודעיה ולומדיה כאחד — אם במסגרת לימודית כלשהי ואם מחוץ לה.

א. א. ז.

סוגיות בפילוסופיה

אחר העיון בספרו החדש של פרופ' נתן רוטנשטרייך, „סוגיות בפילוסופיה", דומה כי משתי בחינות ניתן הספר למדידה, האחת — מצד הרחבת אפקיו של הקורא על דרך הפרשנות והמסירה, והשנייה — מצד הצגת עמדתו השיטתית של המחבר כפי שבאה לידי ביטוי בעיקר בספריו הקודמים וכן בחוברת „תרבות והומניזם", שהופיעה בעת האחרונה.

לשלושה עשרים נחלק הדיון — תחומים, דעות, גבולין. בשער הראשון בא גיי תוח כמה מושגים עיקריים: מציאות, הגיון והיסטוריה, מברור מושג הסובייקט בהיסטוריה נובעת מסקנה באשר לקשר בין המחקר ההיסטורי לתחום ההכרה. אין לקבל את ההנחה כי תורת המוסר היא תנאי הכרחי לתחום ההתרחשות ההיסטורית. הפירוש המוסרי להיסטוריה הוא נסיון להעברת מושג הסובייקט מן התחום המוסרי, שבו הוא כפוף לתביעה לאחריות, אל התחום ההיסטורי, בו שואלים רק על קביעת היחס בין מאורעות בודדים, ואשר בו אין מושג הסובייקט המוחלט בנמצא כלל. „נמצא שמה שמשמש בסיס נעשה סובייקט כלפי השכבה הנתונה